

УДК 929:087.5:821.161.2
<https://doi.org/10.15407/ub.20.068>

*Наталія Петрівна МАРЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>
e-mail: np_marchenko@ukr.net*

ДИСКУРС ЖІНОЧОЇ ДОЛІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ БІОГРАФІЧНІЙ КНИЗІ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА

Проаналізовано українські біографічні видання для дітей і підлітків 1991–2020 рр., які репрезентують дискурс жіночої долі. Встановлено, що стрибкоподібна поява на українському книжковому ринку останніх років гендерно маркованих видань для дітей і юнацтва пов'язана з новітніми тенденціями інклюзивності, а дискурс жіночої біографії в дитячому читанні України розвивається відповідно до західноєвропейських тенденцій, багато в чому наслідуючи й повторюючи напрацьовані там наративи й алгоритми. Однак добір персоналій та їхнє позиціонування все ще залишається традиційним.

Ключові слова: біографічні видання для дітей і юнацтва, книга для дітей і юнацтва, біографістика, біографія жінок, гендерні дослідження.

Біографічна книга для дітей за своєю природою є «лакмусовим папірцем» ціннісних змін, які відбуваються в суспільстві. Добір персоналій повсякчас засвідчує балансування спільнот між вимогою збереження традиційних цінностей і потребою постійного оновлення життєвих досвідів, а форми нарації та закладені в них ціннісні імперативи — напрям розвитку основних маркерів самоідентифікації особи на різних проміжках становлення громади та особистості в ній.

Водночас біографічна книга для дітей і юнацтва — один із ключових артефактів збереження та трансформації соціальної пам'яті, яка (за В. Яковлевою [8]) є спільною, скорегованою у взаємодії з іншими діяльністю, котра реалізується шляхом діалогу між поколіннями, що добирають наративи для переказування та обговорювання задля конструювання-«пригадування» єдиної для спільноти узгодженої картини

буття, у якому часточка окремого індивіда взаємовідносна з цілісною картиною світу спільноти. Саме цей неперервний природний діалог поколінь провокує потребу в традиційному пантеоні всередині спільноти та змінних способах нарації щодо залучених до нього постатей, а також їх постійного оновлення. Відтак, діти — «наше майбутнє» саме тому, що «ми покладаємося на них задля неперервного відродження й актуалізації нашої спільної культури і знання, що містять, зокрема, й пристосування до змін» [8, с. 56], а пам'ять, зокрема «колективна»¹, має вирішальне значення у формуванні ідентичності, бо лише розширюючи її від індивідуальної до політичної, людина набуває громадянської ідентичності [8, с. 63].

Колективна пам'ять українців все ще травмована довгочасним колоніальним становищем спільноти та її перебуванням у межах впливу та зіткнення низки тоталітарних режимів. Тому, як і в інших постколоніальних і посттоталітарних спільнотах, в Україні довгий час залишалася панівною традиційна біографія для дітей, покликана утверджувати пріоритет «ізоляціоністських», спрямованих на самозбереження спільноти ідей «націоналізму, патріотизму, вірності країні та племені, а також релігійній приналежності» [6, с. 3]. Утвердження державності викликало до життя появу новітніх біографічних дискурсів і наративів, націлених на те, аби допомогти юним «зрозуміти людський досвід, соціальні проблеми та історію» [6, с. 3]. Модерні біографії для дітей і юнацтва покликані насамперед розширити їхні знання про потенційні можливості та прищепити розуміння культурних особливостей груп і спільнот, із якими дитина чи підліток ніколи не стикалися в межах своєї життєвої практики. Саме з новітніми тенденціями інклюзивності в найширшому сенсі пов'язана стрибкоподібна поява на українському книжковому ринку останніх років гендерно маркованих видань для дітей і юнацтва.

Метою нашого дослідження є на основі українських біографічних видань для дітей і юнацтва 1991–2020 рр. окреслити, які саме зміни відбувалися упродовж цього періоду в дискурсі жіночої долі в дитячому та підлітковому читанні та наративних стратегіях його презентації для різновікової аудиторії.

Джерельну базу дослідження становить вибірка *de visu* з репертуару книг, представлених у фондах НБУВ та НБУ для дітей на 1.10.2020 р., видання (зокрема, рекомендаційні бібліографічні покажчики) мережі дитячих бібліотек України та наукові публікації, присвячені проблемам біографістики та біографіці в колі дитячого читання.

---

¹ За В. Яковлевою — соціальне явище, котре передбачає можливість набувати, локалізувати та корегувати пам'ять шляхом соціальної взаємодії в групах.

Гендерний складник лише нещодавно опинився у фокусі досліджень біографічних видань для дітей і юнацтва. Власне, спершу гендерна проблематика торкнулася проблем шкільництва, книговидання для дітей і юнацтва загалом і лише в останні п'ять–сім років зосередилася на біографіці в дитячому читанні. Тут вона зазвичай трактується в межах широкого інклюзивного, а не власне феміністичного дискурсу, що пов'язане з вищеозначеним зв'язком між формуванням самоідентичності дитини та біографічним читанням. Як зазначає американський дослідник дитячого читання В. Бернард Лукенбіл (W. B. Lukenbill), на самооцінку дитини значною мірою впливає те, як вона і суспільство загалом розглядають культурну групу, до якої дитина належить [6]. Через книги та інші засоби масової інформації вона з'ясовує своє позиціонування у світі, і тому культурні традиції та соціальні практики мають здатність змінювати спосіб мислення та світогляд дітей. Відтак, біографічне читання стає «головним елементом у цьому соціальному контексті, який формує наші погляди на себе та на інших» [6, с. 12]. Одна із визначальних порад із іншими (раса, етнічна приналежність, економічний статус, здібності тощо) «лінз», крізь які дитина від початку ідентифікує себе, є стать. Тому гендерна ідентичність, на думку дослідника, є однією з основоположних у становленні особистості, а гендерно марковані видання для дітей і юнацтва — визначальними для поступу спільноти.

Оглядаючи останні тенденції в жіночій біографіці США для дітей за 2015–2017 рр. у статті «History has its eyes on her. Biographies of women are a hot trend in children's publishing», Елізабет Берд (Elizabeth Bird) наголошує, що списки бестселерів засвідчують значну популярність орієнтованих на дітей жіночих біографій, активне звернення до них великих і дрібних видавців, а також стрибкоподібне зростання кількості нових персоналій та значні зміни в проблематиці та способі нарації цих життєписів [4]. Авторка пояснює таке зростання інтересу багатолітньою відсутністю відповідних віку дітей оповідей про той значний внесок, який жінки постійно роблять у поступ людства. Водночас вона виокремлює низку суспільно-економічних чинників, які спровокували вибухову появу жіночих життєписів у дитячому читанні: переорієнтація навчальних програм на STEM-підхід, утвердження в системі освіти *Common Core State Standards*, а також ріст числа незалежних видавців і компаній, які виникли, завдячуючи сайту *Kickstarter*. Варто наголосити, що в Україні нині склалася подібна ситуація: це і впровадження нових освітніх програм, заснованих на досвіді західних колег, і поява сайтів та інституцій, що дають змогу друкувати видання за методом «спільнокошту».

Подібною є також загальна ситуація поступу дискурсу жіночої долі в США й Україні. В Америці ще в 1980-х рр. легкодоступну біографію жінки для дітей можна було побачити лише в підручнику чи започаткованій у 1932 р. серії «Childhood of Famous Americans» («Дитинство видатних американців»), котра, по суті, кодифікувала уявлення юні про «героїв нації» і в якій лише зрідка з'являлися персоналії, відповідні вимогам панівного нині STEM-підходу, скажімо життєпис дівчини-астронавтки М. Мітчелл (Bobbs-Merrill, 1954). На думку дослідниці, оскільки видавці все ще з підозрою ставляться до жіночих біографій, вони схильні друкувати не окремі видання про нові персоналії, а включати їх поряд із уже традиційними в дитячому читанні постатями в різноманітні збірки. У 2015 р. видавництво *City Lights Publishing* видало книгу-бестселлер «Rad American Women A–Z» (авторка Kate Schatz, ілюстраторка Miriam Klein Stahl), а *Timbuktu Labs* у межах компанії на *Kickstarter* представила збірку «Good Night Stories for Rebel Girls» (авторки Elena Favilli та Francesca Cavallo), що, зрештою, спровокувало хвилю різноманітних збірників жіночих біографій (більше трьох десятків книгоназв), орієнтованих на підлітків і юнь [4]. Те саме відбулося в Україні трьома роками пізніше, коли означені видання з'явилися на вітчизняному ринку в українських перекладах і так само призвели до появи численних гендерно маркованих перекладних і власне українських біографічних проектів для дітей і юнацтва.

Більшість згадуваних у цих збірниках імен були введені до дитячого читання вперше. Проаналізувавши їх, Елізабет Берд виявила, що найчастіше автори зверталися до біографії політикині Гіллари Клінтон (Hillary Clinton), котра саме була на піку популярності, та журналістки й підприємщиці Неллі Блай (Nellie Bly), відомої на початку ХХ ст. викривальними розслідуваннями щодо становища жінок, корінних жителів Америки та психічно хворих. А також аболіціоністки, борця проти рабства Гаррієт Табмен (Harriet Tubman), пакистанської правозахисниці Малали Юсуфзай (Malala Yousafzai) та художниці Фріди Кало (Frida Kahlo). Нижче ми побачимо, що в Україні, на жаль, навіть видання, котрі позиціонуються як «феміністичні», звертаються до значно менш драгливих постатей, наголошуючи не так чин жінки, як її успішність і визнання.

Критично оцінюючи загальну масу біографій, Елізабет Берд наголошує як позитивне те, що нарешті з'являються біографії чорношкірих жінок і латиноамериканок, не пов'язані з боротьбою з рабством чи музикою. Натомість вона зазначає звуження кола жінок, чий долі відображаються в орієнтованих здебільшого на доповнення шкільної програми книжках-картонках, вимогами STEM-підходу (скажімо, про

астронавток, інженерів, програмісток тощо) та зауважує фактичну відсутність представниць корінного населення Америки та американців азійського походження серед героїзованих персоналій, як і гумору та «бешкетних» жіночих персонажів у дитячому біографічному читанні загалом.

Водночас молода дослідниця-бібліотекар Мара Розенберг (Mara R. Rosenberg) у своїй проектній роботі «Collective Biographies of Women Written for Children», узагальнивши видання, наявні нині на *Amazon*, доходить висновку, що, попри все, сучасні біографічні видання про жінок для дітей «...значно більше розмаїті в доборі персоналій та їхньому потрактуванні. Зокрема, автори вводять в коло вагомих для підлітків персоналій поряд зі звичними й до цього домінуючими образами білих, цисгендерних, гетеросексуальних, працездатних, нейротипових представниць середнього класу-християнок історично маргіналізованих представниць корінних народів, кольорових жінок, трансгендерів, лесбіянок чи пансексуалок, інвалідів, нейротипічних жінок, мусульманок тощо» [7, с. 3].

Важливим, на наш розсуд, є також визнання західними дослідниками (на відміну від українських, які все ще посттравматично відсторонюються від прийняття в книзі для дітей дидактики та ідеологічного складника) того, що навіть література non-fiction не дає юному читачеві нейтрального, об'єктивного погляду на світ, оскільки не позбавлена ідеологічної та дидактичної складової. Отже, усі біографічні тексти для дітей є конструктами, що, відображаючи фактичну реальність, водночас впливають на формування способів («фільтрів»), якими читачі сприймають і оцінюють дійсність, себе, людей і їхній життєвий досвід [5].

В Україні гендерно маркована книга для дітей і юнацтва також починає осмислюватися гуманітаріями у всій повноті свого впливу на читача. Зокрема й у розрізі становлення його мовних компетенцій (про що мало говорять в західному дискурсі), котрі присутньо формують його світоглядні маркери. Наприклад, Валерія Самойленко цілком слушно наголошує, що метою таких текстів є серед іншого «розвиток лінгвістичних навичок та розвиток розуміння норм і стандартів мови», та зауважує, що автори сучасних творів для дітей і юнацтва залучають до текстів фемінітиви задля «демонстрації рівності в підході до жіночих та чоловічих родів діяльності, встановлення гендерно маркованих лексем як стандарту новітньої мови» [3, с. 631].

Щоб усвідомити значущість змін, які відбулися в орієнтованих на користувача-дитину українських жіночих біографічних наративах із моменту проголошення незалежності України (1991 р.), варто прига-

дати дискурси, що передували їм за часів бездержавності. До початку ХХ ст. імперська освіта чітко регламентувала біографічний складник дитячого читання. Зокрема, за Ольгою Лучкіною, життєписів відомих жінок не було в рекомендаційних списках для гімназисток, бо «зразком для майбутньої господині та матері мав бути чоловік і тому виховуватися вона повинна була на зразках чоловічого розуму, праці, натхнення та сильної волі» [1, с. 146]. Натомість для хлопчиків біографії жінок були актуальні, зважаючи на «виховання толерантності щодо дівчаток». Як наслідок, наративи про жінок адресувалися лише для читання хлопчиків, власне, вихованців військових навчальних закладів. «Головною» героїнею тогочасних книжок для дітей про «великих жінок» на тлі Жанни д'Арк, Ш. Бронте, матері Гете, Р. Боннер, А. Кауфман та інших була Катерина II, котру порівнювали з Петром I, як сподвижницю й реалізатора його задумів, водночас наголошуючи, що була вона «доброю, лагідною і люблячою істотою» [1, с. 146]. Відповідною до потреб виховання дівчат вважали хіба книжку А. Ф. Швейгер-Лерхенфельд «Женщина, ее жизнь, нравы и общественное положение у всех народов земного шара» в перекладі М. Мерцалової та з додатком статті «О русских женщинах» В. Немировича-Данченка (СПб.: Издание А. Ф. Девриена, 1882), яка містила дві сотні чудових замальовок із натури А. Ванюра та виклад етнографічно точних описів шлюбних звичаїв, принципів виховання та соціалізації в спільноті жінок в Азії, Австралії, Америці та Європі. Згодом у радянській імперії, попри декларування гасла рівності жінок, їх присутність у біографічному дитячому дискурсі була так само редукована й масово виявлялася хіба в класичних образах «матері» та «дружини» Леніна-Ульянова та «унікальної» жінки — першої космонавтки В. Терешкової. Також після Другої світової війни поширення набули серійні та енциклопедичні видання зразка «Юні герої», чималу частину в яких становили наративи про подвиги дівчат, як-от: документальні повісті з однойменної серії «Веселки» «Ніна Сагайдак» Д. Міщенко (Київ, 1975) чи «Томка-підпільниця» С. Черняка (Київ, 1977), упорядкована І. Мельниковим збірка нарисів «Дівчатка» (Київ, 1984) про дівчат у підпіллі та партизанських загонах (Зоя Родіонова, Зоя Чорнобильська, Шага Камілія, Лера Соколова, Єфросинія Ворона, Ніна Сагайдак, Валя Таран, Раїса Балагова, Марія Боровиченко) тощо.

Тому на початку 1990-х рр. звичними в дитячій жіночій біографіці в Україні все ще були «московські» видання зразка популярної книжки І. Стрелкової «Во славу Отечества : рассказ о славной героине Отечественной войны 1812 г. Н. А. Дуровой» (М., 1990), що неодноразово перевидавалися в серії «Страницы истории нашей

Родины» та була у фондах більшості бібліотек. А коли відомий «московський» дитячий письменник Кір Буличов випустив у серії «Антологія тайн, чудес и загадок» видавництва «Современник» книжку «Женщины-убийцы» (М., 1996), вона автоматично втрапила до бібліотечних фондів і користувалася популярністю, оскільки автор талановито й на історичному фактажі дослідив «вбивчі» інтенції жіночих доль від Медеї та Рогнеди до Салтичихи та Фанні Каплан. Про силу впливу такого роду видань свідчать коментарі в мережі жінок, які читали книжку підлітками².

Загалом в Україні на той час продукується чимало «дорослих» видань довідкового характеру про видатних жінок, покликаних задовольнити потребу суспільства в такій інформації та широко представлених, зокрема, у фондах дитячих бібліотек країни, скажімо: «Жінки в історії України» О. Козулі (Київ, 1993), «Визначне жіноцтво України: історичні життєписи» О. Лугового (Київ, 1994), «Берегиня України: За матеріалами радіопрोगрами для жінок „Берегиня”, що звучали в ефірі протягом 1991–1994 рр.», упорядкована Т. Косенко (Київ, 1995), «Корона і вінок терновий: Жінки в історії України» Д. Юсипа (Івано-Франківськ, 1998) та ін. Серед персоналій, які згадуються найчастіше: Х. Алчевська, Анна Ярославна, К. Білокур, О. Блаватська, А. Горська, Г. Гулевичівна, Євпраксія, М. Заньковецька, О. Кобилянська, Н. Кобринська, М. Кочубей, С. Крушельницька, Марко Вовчок, Олена Пчілка, Роксолана, С. Русова, Ольга, Леся Українка, О. Теліга, Т. Яблонська, М. Чурай, Л. Старицька-Черняхівська, Н. Суровцева, З. Тулуб. Серед сучасниць пишуть про О. Апанович, Л. Костенко, Р. Іванченко, М. Коцюбинську, Л. Павличенко, А. Пашко, О. Петрусенко, Л. Скорик, Н. Яковенко, Н. Зубицьку. Парадоксальність добору персоналій засвідчує невизначеність ідеологем і ціннісних орієнтирів, які панували на той момент у спільноті. Тому поряд опинялися вперше введені до національного біографічного дискурсу Д. Огієнкова, О. Басараб, М. Чикаленко, Г. Шухевич та постколоніальні Катерина II Романова, П. Ангеліна, Л. Убийвовк чи С. Перовська.

---

² «Читала я ее лет 10 назад. Страшная книга. Книга ужасов. Только в сравнении с выдуманными историями эта книга исторический факт. Вся правда о Салтычихе, как она убивала и издевалась над крепостными. Но больше всего меня поразила Медея. Та самая Медея, о которой писали Сенека и Еврипид, просто невинная девушка по сравнению с настоящей. Когда она уплывала на корабле, а муж ее преследовал, Медея отрезала по кусочку от своих детей и бросала в море, чтоб остановить погоню. Кир Булычев историк. Умница. Никакой размазни, только исторические факты. Читается интереснее, чем фантастика! С удовольствием перечитала бы (брала в библиотеке), но нигде не могу найти» (arcadia, 28 мая 2014 г. // [livelib.ru:https://www.livelib.ru/book/1000456426-zhenschiny-ubijtsy-kir-bulychjov](https://www.livelib.ru/book/1000456426-zhenschiny-ubijtsy-kir-bulychjov)).

Іншим джерелом масової появи жіночих персоналій у інформаційному полі українських дітей і юнацтва стали статті в педагогічній пресі, які радили наповнювати/доповнювати шкільні курси відомостями про видатних представниць жіноцтва, зокрема й українського. Типовими публікаціями такого роду були постколоніальні наративи зразка «муза генія» та «жінки в долі генія», де вагомість буття жіноцтва вимірювалася виключно «впливом» чи «дотичністю» до Видатного Чоловіка в ролі матері, коханої, посестри чи навіть «фатальної нищівної сили». Найпоширенішими були публікації про жінок у долі Т. Шевченка, І. Мазепи, І. Франка, О. Пушкіна, М. Гоголя. Водночас значний інтерес у спільноті до доби козащини відобразився у хвилі публікацій про тогочасне жіноцтво, раніше мало знане пересічному українцеві, як-от: Н. Зубкова «Легендарні імена жінок в часи козацтва : святковий виступ 3(4) кл. : Історія України» (*Розкажіть онуку*. 1997. № 6. С. 3), Л. Артемова «Освічені жінки козацької доби» (*Дошкільне виховання*. 1997. № 3. С. 6–7), Є. Луценко «Українські жінки козацької доби» (*Історія України (Шкільний світ)*. 1998. № 37. С. 3) та ін. З'являються й суто довідкові тематичні друки, організовані за фаховим принципом: Л. Глоба «Для просвіти народної: жінки-просвітительки України» (*Рідна школа*. 1996. № 4. С. 64–66), Л. П'ятницька «Жінки — лауреати Нобелівської премії : Творці фізики» (*Фізика (Шкільний світ)*. 1999. № 7. С. 3–4). Від середини 2000-х рр. саме такі публікації домінують, розкриваючи учителям (а отже, й учням) усе більше жіночих біографій, наприклад: А. Горювий «Жінки, якими пишаємося: українознавство» (*Палітра педагога*. 2004. № 1. С. 3–4), «Жінки-хіміки» (*Хімія. Біологія (Шкільний світ)*. 2004. № 15. С. 1–2), В. Муравська «Жінки в історії України» (*Позакласний час*. 2006. № 3–4. С. 61–65), «Жінки й математика» (*Освіта*. 2006. 26 лип. – 2 серп. С. 1–7) та ін. Тоді само гендерний дискурс чітко означається у виховній і управлінській системі українського шкільництва, що засвідчують публікації зразка: Н. Гороховська «Гендерне виховання дошкільника» (*Психолог (Шкільний світ)*. 2003. № 9. С. 5–7), О. Главник «Гендерне виховання у підлітковому віці» (*Психолог (Шкільний світ)*. 2003. № 34. С. 11–15), Н. Лавриченко «Гендерна освітня політика у сучасній Великій Британії» (*Директор школи (Шкільний світ)*. 2004. № 45. С. 21–22) тощо.

Натомість власне дитячих і підліткових видань, присвячених персоналіям жінок, у 1990-х рр. було мізерно мало. Уже згадувана «Веселка» серед інших зорієнтованих на підлітків біографічних художніх творів про дитинство та юність письменників (І. Котляревського, Г. Сковороди, Панаса Мирного) перевидає документальну повість М. Олійника про Лесю Українку «Дочка Прометя» (Київ, 1990). На

жаль, зберігаючи фактологічну правдивість викладу, цей твір мав усі хиби типового постколоніального нарративу.

Прорив у біографіці для дітей стався в середині 2000-х рр. Найчисленнішою та досі найбільше поширеною в Україні залишається серія «Життя видатних дітей», започаткована 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» у формі авторських збірок художніх інтерпретацій окремих епізодів із дитинства відомих людей [2].

Незважаючи на те, що серед авторів половина — жінки, серед персонажів вони складають лише 37 осіб (по одній албанці, болгарці, грекині, єгиптянці та шведці, по дві американки та росіянки, три французьки, п'ять англійок та 18 — українок), що становить близько 20 % від загальної кількості згаданих у серії постатей. Отже, попри широкий розголос на той час гендерної проблематики та популярність феміністичного дискурсу, в Україні жіноцтво наприкінці 2000-х рр. усе ще не усвідомлювало та не пропагувало назагал власну соціальну вартісність. Навіть активні та фемінізовані (зважаючи на їхні декларації) письменниці підсвідомо за зразок «достойного персонажа», вартого уваги та наслідування, обирали чоловіків. Із авторів-чоловіків також лише п'ять (О. Ільченко, А. Птіцин, В. Лис, С. Процюк та О. Мащенко) звернулися до персоналій жінок. У всій серії є лише дві книжки, повністю віддані жіноцтву — збірка Анни Багряної та присвячена гімнастиці збірка О. Мащенка. Якщо взяти до уваги, що шестеро з українок, згаданих у серії, — спортсменки, про яких оповідають тематичні збірки (атлетка Н. Добринська та гімнастки І. Дерюгіна, О. Тимошенко, О. Вітриченко, К. Серебрянська, А. Безсонова), то цікавими й вартими уваги майбутніх поколінь на той час авторам видалися 13 осіб: двійко чоловікам — Леся Українка (О. Ільченко) та Ніка Турбіна (С. Процюк) та 11 жінкам — К. Білокур (Ірен Роздобудько), О. Кобилянська (Я. Дубинянська), С. Крушельницька (І. Хомин), А. Ахматова (Є. Анфімова), Н. Суворцева та І. Жиленко (М. Павленко), Дніпрова Чайка (О. Луцевська) та М. Заньковецька, О. Теліга, М. Приймаченко, С. Стецько (А. Багряна). Із зарубіжних персоналій були згадані 17 постатей: двоє чоловіками — Маті Тереза (А. Птіцин) та сестри Бронте (В. Лис) та 13 жінками — Клеопатра VII (Н. Воскресенська), І. Дункан та А. Ліндгрєн (Л. Денисенко), М. Єрмолова (Я. Дубинянська), М. Каллас (Н. Загорська), В. Вулф (К. Лебедева), А. Ліндгрєн та К. Клодель (І. Хомин), С. Ковалєвська (Є. Анфімова), М. Тетчер (А. Крачковська), Жорж Санд (Л. Воронина), П. С. Бак (О. Луцевська), Ванга (А. Багряна). Поза мистецькою цариною та спортом серед них є лише чотири громадські та політичні діячки (С. Стецько, Маті Тереза, Клеопатра VII, М. Тетчер) та по одній науковиці (С. Ковалєвська) й пророчиці (Ванга).

Подібна хаотичність добору персоналій, як і спосіб нарації (значна кількість «вторинної» інформації, що пов'язує героїнь із «вагомими» чоловіками — батько, коханий, «визнаний старший колега»; фантастичні образи та події, що «обґрунтовують» обдаровання чи вибір героїні; наголошення сторонньої допомоги та проблем особистого вибору, страждань і поневірянь персонажів тощо) засвідчують, що на той час українська жіноча дитяча біографіка перебувала все ще в полоні постколоніального досвіду й лише починала напрацьовувати нові моделі оповіді, адекватні завданням нового часу й потребам читача, котрий народився та формується в незалежній країні.

Тоді само з'являються перші вітчизняні підліткові жіночі біографії, в основі яких, поряд зі звичними оповідями про здобутки та славу героїні, лежать відверто чуттєві наративи. Зокрема, Н. Топська, обравши тему історій кохання видатних особистостей України як таку, що заохочує юнь до біографічного читання у збірках «Любов — на снага, любов — журба...» (Донецьк, 2007)³ та «Дарунки долі — Муза і Любов» (Донецьк, 2008)⁴ із підзаголовками «історії кохання видатних особистостей України», згодом розгорнула цей наратив у серію біографічних повістей, коло жіночих персонажів котрих окреслене іменами славетних співачок і акторок із яскравими та непростими життєвими та сердечними колізіями.

Також у дискурсі жіночої біографіки для дітей з'являються такі незвичні форми, як книжка-розмальовка загадок «Жінки в Біблії» Г. Кізілової (Тернопіль, 2009), видрукувана в орієнтованій на воцерковлених дітей серії «Вивчаємо Біблію» видавництва «Навчальна книга — Богдан».

На початку 2010-х рр. тематичні добірки жіночих біографій та робки різноманітних заходів, присвячених жінкам, продовжують широко друкуватися в педагогічній пресі, скажімо: О. Орлова «Жінки в історії українського мистецтва : [короткі біографічні дані]» (*Мистецтво в школі (музика, образотворче мистецтво, художня культура)*. 2011. № 3. С. 2–6), І. Стеценко «Сузір'я — жінка : [розповідь про відомих жінок світу]» (*Дитячий садок (Шкільний світ)*. 2011. № 9. С. 2), В. Красюк «Вони пишуть вічним пером : усний журнал, присвячений письменницям-лауреаткам Нобелівської премії» (*Зарубіжна література (Шкільний світ)*. 2012. № 23. С. 29–40) та ін. Серед найчастіше згадуваних на той час персоналій — Х. Алчевська, М. Башкірцева, К. Білокур, О. Блаватська, А. Горська, М. Занько-

³ У збірці йдеться серед інших про Марка Вовчка.

⁴ У збірці йдеться про М. Заньковецьку, С. Крушельницьку, О. Петрусенку, Марусю Чурай.

вецька, Євпраксія, Н. Кобринська С. Крушельницька, Ольга, М. Підгірянка, М. Приймаченко, С. Русова, О. Теліга, Т. Яблонська, Анна Ярославна, а також сучасниці — Н. Матвієнко, Т. Повалій, А. Роговцева, С. Ротару.

Як бачимо, ці постаті майже співмірні з тими, що найчастіше траплялися десятиліттям раніше у виданнях для дорослих. Наголошую на цьому, бо довгий час біографії справді лише «мігрували» в дитяче читання з «дорослих» видань, редукуючи свої сенси за рахунок уніфікації фактографічного матеріалу та спрощення наративів. І лише після вікопомних подій 2014 р. з'явилися власне дитячі біографічні видання, які в засновку не мають «дорослого» відповідника, а від початку є здійсненим задля дитячого читання дослідженням і наративом.

Оскільки дитячий біографічний дискурс, на жаль, прямо залежний від політичної кон'юнктури, на початку 2010-х рр. відчутно проявив себе постколоніальний імперський імператив. Зокрема, серед дитячих енциклопедичних видань повністю жіноцтву була присвячена лише книга Н. Малофєєвої «Принцеси» (Київ, 2011), де з піднесенням розповідалося про відомих представниць роду Романових. Також до фондів дитячих бібліотек потрапило видання «Одаренные женщины Украины и России, XI–XVII и XIX–XX в.в. (Київ, 2013), у якому було зібрано персоналії, котрі, на думку автора, «єднають» українців і росіян — від київських княгинь, К. Годунової, Н. Долгорукової та З. Волконської до А. Ахматової, О. Петрусенко, Л. Гурченко, Л. Кадочникової, К. Лучко, Р. Недашківської, А. Роговцевої та Ані Лорак.

Водночас саме тоді з'являється повість-казка Є. Білоусова «Лесина пісня» (Київ, 2010), у якій зроблена спроба перепрочитання, по суті, канонізованого шкільництвом життєпису в межах інструментарію й ціннісних запитів сучасного читача-дитини, що не була травмована колоніальним досвідом.

У 2011 р. у київському видавництві «Зелений пес» започаткована біографічна серія «12 балів», теж модерново зорганізована як своєрідне «розслідування» сучасним підлітком дискусійних моментів і подальших інтерпретацій життя та діянь видатних людей. Книжки «Княгиня Ольга і я» та «Леся Українка і я» М. Горянич, «Маруся Чурай і я» Г. Ручай⁵ пропонують читачеві самостійно визначитися зі своїм ставленням до складних і неоднозначних персоналій. Автори надають підліткам доступний науково підтверджений фактаж поряд із найпоширенішими «загально відомими» твердженнями щодо ге-

---

⁵ 2016 р. в оновленому дизайні були перевидані книжки про Марусю Чурай Г. Ручай та про Лесю Українку М. Горянич.

роїнь, спонукаючи творити власний наратив і оціночні судження щодо них, засновуючись на фактах і особистих ціннісних орієнтирах.

Ще в 2009 р. видавництво «Апріорі» започаткувало серію книжок «Апріорі — дітям», покликану знайомити молодших школярів із біографіями та творчістю визначних митців. Та лише в 2015–2016 рр. у ній з'явилися книжки, присвячені персоналіям-жінкам: «Олена Пчілка — дітям» (Львів, 2015) та «Марія Людкевич — дітям» (Львів, 2016). Видання популярні серед освітян і бібліотекарів, оскільки поряд із лінійним викладом біографії містять якісні фотоматеріали, тексти, реалістичні зображення, які зручно використовувати в роботі з дітьми, завдячуючи формату видання.

Користуються увагою організаторів дитячого читання також уже згадувані художньо-документальні повісті Неллі Топської про визначних українських мисткинь: Марусю Чурай («Дівчина з легенди», Київ, 2016), К. Білокур («Зачарована квітами», Київ, 2018), М. Заньковецьку («Славетна. Марія Заньковецька», Київ, 2020), С. Крушельницьку («Неперевершена. Соломія Крушельницька», Київ, 2020), засновані на емоційних, гендерно маркованих наративах. Виважена фактографічна база оповіді тут тяжіє до романізації та естетизації, а дизайн видання поєднує фотодокументи, зокрема й приватних архівів, пейзажні малюнки, художні портрети та жанрово-побутові композиції українських (іноді зарубіжних) художників, що посилюють і поглиблюють емоційне тло. Шляхом документальної візуалізації тексту авторка додає йому необхідного «звучання» та настрою, занурює читача у внутрішній стан персонажа. І хоча в долях своїх героїнь Н. Топська традиційно наголошує «доленосність» їхніх стосунків із чоловічим оточенням (як-от С. Крушельницької з письменниками І. Франком, В. Стефаником, М. Павликом, художником І. Трушем), лейтмотивом її оповіді є самостійність, воля до чину та неповторна особистість кожної з героїнь (скажімо, ключем авторської інтерпретації біографії С. Крушельницької є епіграф-цитата: «Я своє серце лікую головою»).

Та найпомітніше зрушення в сучасному дискурсі дитячої жіночої біографіки сталося 2018 р. За словами експертів культурно-видавничого проекту «Читомо» (<http://www.chytomo.com/kny-zhkovy-j-arsenal-2018-shho-govoryat-vy-davtsi/>), кульмінацією невпинного зростання інтересу українського видавничого ринку до біографій для дітей «стали видані до Арсеналу збірки біографій видатних жінок з феміністичним акцентом „Це зробила вона”, „Казки на ніч для дівчат-бунтарок”, „Сила дівчат”».

Обидва українські видання («Сила дівчат» і «Це зробила вона»), що готувалися майже одночасно в межах різних культурних проєктів в однаковою мірою модерних видавництвах «#книголав» та «Ви-

давництво», формально наслідують світовий бестселер Ф. Кавалло («Казки на ніч для дівчат-бунтарок»), але відчутно різняться в доборі персонажів і моделях нарації. Поєднує їх хіба послідовне вживання неологізмів на позначення осіб жіночого роду за професією поряд із вживанням досить відомих носію мови лексем. Як доводить В. Самойленко, «сучасні письменники використовують поширені й відомі фемінні суфікси для творення неофемінітивів. І в такий спосіб, по-перше, встановлюють певну норму слововживання гендерно маркованої лексики, а по-друге, неологізми дитина сприймає за правило, і вони входять до лексем, що складають мовну норму дитини, що в подальшому полегшує сприйняття гендерних особливостей мови» [3, с. 633].

«Сила дівчат: маленькі історії великих вчинків» (Київ, 2018) — створені Марком Лівіним і Катериною Бабкіною для поширення в прифронтових районах країни та серед переселенців із зони воєнних дій біографічні нариси про 50 видатних українських жінок, які «йшли за своїм покликанням». Серед героїнь за невеликим винятком наші сучасниці — активістки (адвокатка Є. Закревська, активістка феміністичного руху М. Рудницька, громадська діячка В. Кашка, засновниця організації для дітей з інвалідністю О. Яскевич, засновниця фонду для онкохворих дітей О. Кудіненко, правозахисниця й художниця А. Горська, праведниця народів світу О. Антипчук), бізнесвумен (видавчиня й письменниця М. Савка, засновниця ІТ-компанії К. Костерева), діячки культури та освіти (акторки М. Заньковецька, А. Роговцева, Н. Ужвій, вчителька Г. Дудіч, журналістки Н. Седлецька, О. Притула, репортерка С. Яблонська, мисткиня П. Плитка-Горицвіт, музикантка Н. Жижченко, письменниці Е. Андіївська, Леся Українка, Л. Костенко, Марко Вовчок, Н. Кобринська (також організаторка жіночого руху), Олена Пчілка, О. Теліга, режисерки В. Ткач, К. Муратова, Н. Ворожбит, співачки К. Цісик, С. Крушельницька, художниці К. Білокур, М. Приймаченко), дизайнерки (В. Каринська, Л. Пустовіт), лікарки (С. Окуневська, Ю. Паєвська), науковиці (М. В'язовська, Н. Вірченко, О. Казимирчак-Полонська, С. Павличко), спортсменки (альпіністка І. Галай, біатлоністка О. Юрковська, фехтувальниця О. Харлан, шахістка А. Музичук), державні діячки (княгиня Ольга, королева Анна Ярославна), а також військова О. Якубова, миротвориця В. Парада, рятувальниця Н. Овчар, волонтерка І. Гавришева. Автори наголошують не так особистий успіх кожної жінки, як їхні великі вчинки, що вплинули на життя багатьох людей. Впадає у вічі присутність дидактична, подібна до байки форма біографічного нарративу: кожна оповідь починається знеособленим «заспівом» «Одна дівчина...» та завершується своєрідним висновком-«силою» на сторінці із зображенням героїні: «Щоб бути такою як..., треба...».

Натомість збірка «Це зробила вона» (Київ, 2019) від початку позиціонувалася саме як «важлива віха на шляху подолання гендерних стереотипів в Україні», покликана розповісти про «жінок, які в „чоловічому світі” зуміли досягнути неперевершених результатів», «...повірили в себе. У свою винятковість, свою силу, свою життєву місію».

Серед 50 героїнь представлені авіаконструкторка (Є. Шахатуні), акторки (М. Заньковецька, В. Холодна, А. Стен), архітекторка (Є. Маринченко), астронавтка (Г. Стефанишин-Пайпер), військові (О. Степанівна, Є. Завалій, льотчиця К. Зеленко, розвідниця О. Басараб, снайперка Л. Павличенко), державні діячки (Ольга, Анна Ярославна, Євпраксія Мстиславівна, Турхан Хатідже, принцеса Сіаму К. Десницька), діячки культури (балерина Р. Прийма-Богачевська, кінорежисерки М. Дерен, К. Муратова, мисткині П. Плитка-Горицвіт, С. Шабатура, письменниці Н. Кобринська, О. Кобилянська, Леся Українка, Н. Королева, О. Теліга, репортерка С. Яблонська, співачки С. Крушельницька, М. Садовська, художниці М. Раєвська-Іванова, О. Естер, З. Серебрякова, К. Білокур, М. Приймаченко, Т. Яблонська, С. Караффа-Корбут), етнографиня (П. Литвинова-Бартош), правниця (М. Бек), програмістка (К. Ющенко), спортсменки (арбітриня К. Монзуль, параолімпійка О. Мастез, плавчиня Я. Клочкова, шахістки А. та М. Музичук), науковиці (археологиня Л. Крушельницька, біологині Е. Спарроу, Г. Єльська, історикиня Н. Полонська-Василенко, літературознавиця С. Павличко, математикиня М. В'язовська, фізикиня А. Приходько). Як і в попередньому виданні, збірка «Це зробила вона» здебільшого має незначну історичну глибину представлення життєписів. Лише чотири персоналії репрезентують діячок, які жили до XIX ст., що аж ніяк не відповідає фактичній присутності непересічного жіноцтва в бутті українства впродовж низки століть. Власне XIX ст. означене сімома персоналіями мисткинь, ще дев'ять героїнь народилися та пройшли становлення в XIX ст., але виявили себе здебільшого в XX ст. Більшість зі згаданих у виданні жінок (19) жили й працювали в XX ст. або є нашими сучасницями (10). Збірку вирізняє дещо ширше порівняно з попередніми географічне охоплення біографічного масиву. Серед 50 згаданих персоналій половина народилися та реалізували себе в Україні ⁶, ще 18 осіб, народжених в Україні, реалізували себе поза її межами, різною мірою засвідчуючи своє «укра-

⁶ Ольга, П. Литвинова-Бартош, М. Раєвська-Іванова, М. Заньковецька, Н. Кобринська, Леся Українка, О. Кобилянська, О. Степанівна, К. Білокур, А. Приходько, М. Приймаченко, Є. Маринченко, Л. Павличенко, К. Зеленко, Т. Яблонська, Є. Завалій, С. Караффа-Корбут, П. Плитка-Горицвіт, Л. Крушельницька, С. Шабатура, Г. Єльська, С. Павличко, К. Монзуль, Я. Клочкова, А. та М. Музичук.

їнство»⁷. Лише четверо з героїнь, народившись деінде, зреалізували себе в Україні⁸. І лише три є представницями діаспори, котрі народилися та реалізувалися поза материзною, але позиціонують себе саме як українок⁹.

За типом нарації тексти варіюються від довірливої розмови підлітків-дівчаток між собою (Євпраксія Мстиславівна) та казкоподібних оповідей (сіамські кішки про К. Десницьку, літак — про Є. Шахатуні) до стриманої фактологічної оповіді (Турхан Хатідже) або сповнених драматизму (П. Литвинова-Бартош) чи емоційних парафразів (Т. Яблонська) есеїстичних нотаток.

Автори акцентують на вартих пошанування й наслідування фактичних здобутках жінок: незаперечне міжнародне визнання досягнень особи (може йтися про успіх на політичній арені (Ольга), на визнанні таланту (С. Крушельницька, О. Естер, З. Серебрякова, К. Білокур, М. Приймаченко, К. Муратова), спортивні (Я. Клочкова, А. та М. Музичук) чи наукові (Е. Спарроу, К. Ющенко, Г. Єльська, М. В'язовська, А. Приходько) досягнення або й унікальні здобутки в кризових ситуаціях (Л. Павличенко, К. Зеленко)); першість у межах імперій, які на той час панували над Україною, чи в країні еміграції (М. Раєвська-Іванова, Н. Полонська-Василенко, А. Стен, М. Бек, С. Караффа-Корбут); заснування інституцій, що успішно функціонують донині (школа малювання М. Раєвської-Іванової, що переросла в Харківську державну академію дизайну та мистецтв, заснований у США М. Бек журнал «Жіночий світ» і літературна премія, американський ансамбль українського танцю «Сизокрилі» Р. Прийма-Богачевської, гурт «Бордерленд» М. Садовської тощо); творення та збереження власного духовного середовища, осередків української культури (М. Раєвська-Іванова, Н. Кобринська, О. Кобилянська, С. Шабатура та інші); участь у боротьбі за права жінок (М. Раєвська-Іванова, П. Литвинова-Бартош, Леся Українка, С. Павличко). Цікаво, що як окреме досягнення автори зазначають видання власних книжок героїнями-не письменницями (згадуються «Мазі» Євпраксії Мстиславівни, «Абетка малювання для сім'ї та школи» М. Раєвської-Іванової, 103 наукові праці Е. Спарроу тощо), а також їхню дотичність до збирання та пропагування українського ужиткового мистецтва

---

⁷ Анна Ярославна, Євпраксія Мстиславівна, Турхан Хатідже, С. Крушельницька, О. Естер, Н. Полонська-Василенко, З. Серебрякова, К. Десницька, О. Басараб, Е. Спарроу, В. Холодна, С. Яблонська. А. Стен, М. Дерен, Р. Прийма-Богачевська, М. Садовська, М. В'язовська, О. Мастез.

⁸ О. Теліга, Є. Шахатуні, К. Ющенко, К. Муратова.

⁹ Н. Королева, М. Бек, Г. Стефанишин-Пайпер.

(П. Литвинова-Бартош, М. Раєвська-Іванова, О. Естер, П. Плитка-Горицвіт та інші) та учительські практики, схильність і потребу роботи з дітьми (М. Раєвська-Іванова, О. Степанівна, А. Приходько).

Серед рис характеру героїнь і їхніх схильностей найчастіше відзначають: оригінальність, винятковість особистості (М. Дерен, П. Плитка-Горицвіт, К. Муратова, К. Монзуль, М. В'язовська та інші), «непереборну» усвідомлену потребу творчості та самореалізації (С. Крушельницька, Т. Яблонська, К. Муратова та інші), вольовий характер, здатність до усвідомленого вибору та обстоювання своєї позиції (Ольга, Турхан Хатідже, О. Кобилянська, С. Крушельницька, К. Десницька, Н. Королева, О. Басараб, М. Бек, Є. Маринченко, П. Плитка-Горицвіт, С. Павличко, Г. Стефанишин-Пайпер, О. Мастез та інші), а також виняткову мужність, відданість ідеї (О. Басараб, О. Степанівна, О. Теліга, Л. Павличенко, К. Зеленко, Є. Завалій, П. Плитка-Горицвіт, С. Шабатура).

Поза тим у жіночих біографічних наративах автори все ще традиційно відводять значну роль родинним колізіям та історії почуттів (Анна Ярославна, П. Литвинова-Бартош, М. Заньковецька, С. Крушельницька, Н. Полонська-Василенко, З. Серебрякова, К. Десницька, Н. Королева, В. Холодна, С. Яблонська, Є. Шахатуні та інші), а також визначальній ролі чоловіків у долі героїнь. Наголошується вагоме материнство героїні, що трактується як її життєвий успіх (Анна Ярославна, Турхан Хатідже, К. Десницька). Окремо йдеться про роль (як позитивну, так і негативну) батька (Н. Кобринська, Н. Полонська-Василенко, С. Караффа-Корбут, П. Плитка-Горицвіт, С. Павличко) чи родини загалом (Анна Ярославна, Леся Українка, С. Крушельницька, З. Серебрякова, М. Бек, Р. Прийма-Богачевська, Л. Крушельницька, Я. Клочкова, О. Мастез) в освіті, вихованні та долі дівчини. Не обійшлося у збірці також без звичного в традиційних українських біографічних наративах емоційного наголошення «драми життя»: репресій (О. Степанівна, К. Ющенко, П. Плитка-Горицвіт, К. Муратова, С. Шабатура), несправедливого забуття (О. Степанівна, А. Стен), лише часткової самореалізації (А. Стен, М. Приймаченко, М. Дерен, К. Ющенко, П. Плитка-Горицвіт) чи й трагічної загибелі героїні (О. Басараб, О. Теліга, К. Зеленко).

Як бачимо, порівняно із ситуацією попередніх десятиліть мало що змінилося: у доборі персоналій все ще відчутно домінують представниці освіти й культури, вибірка має незначну історичну глибину представлення життєписів, за типом нарації тексти так само різномірні та сповнені традиційного емоційного смакування «драми життя». Але географічне охоплення біографічного масиву дещо ширше та всі автори наголошують саме фактичні здобутки жінок (хоча все ще тра-

диційно відводять значну роль родинним колізіям та історії почуттів, визначальній ролі чоловіків у долі героїнь). Серед рис характеру героїнь найчастіше відзначають винятковість особистості та вольовий характер, здатність до усвідомленого вибору та обстоювання своєї позиції, а також виняткову мужність, відданість ідеї — власне, ті риси, які зазвичай традиційно приписують «видатним» чоловікам. На жаль, ніхто з авторів досі не відзначає виняткові комунікативні та організаторські здібності багатьох героїнь, їхнє вміння «творити середовище», розважливість і поступовість у досягненні мети тощо.

Підсумовуючи, маємо наголосити, що гендерно маркована біографіка для дітей і юнацтва за часи незалежності розвивалася в Україні в кілька етапів, які умовно можна означити так: а) 1991–2013 рр. — перенесення біографічної інформації у дитяче читання з «дорослих» видань шляхом редукації сенсів за рахунок уніфікації фактографічного матеріалу та спрощення наративів; б) 2014 р. — поява власне дитячих біографічних видань; в) 2018 р. — їхнє вибухове домінування на ринку. Водночас вона пройшла шлях від безсистемного та хаотичного добору персоналій і постколоніальних наративів зразка «муза генія» чи «жінки в долі генія» до напрацювання нових моделей оповіді, адекватних завданням нового часу та потребам читача, котрий народився та формується в незалежній країні.

Оскільки гендерна ідентичність — одна з основоположних у становленні особистості, гендерно марковані видання для дітей і юнацтва є напрочуд важливими для поступу спільноти, через те що, відображаючи фактичну реальність, водночас впливають на формування способів («фільтрів»), якими читачі сприймають і оцінюють дійсність, себе, людей і їхній життєвий досвід. Стрибкоподібна поява цих видань на українському книжковому ринку останніх років пов'язана найперше з новітніми тенденціями відкритості та інклюзивності, що утверджуються в українському суспільстві.

Нині дискурс жіночої біографії в дитячому читанні України розвивається відповідно до західноєвропейських тенденцій, багато в чому наслідуючи й повторюючи напрацьовані там наративи й алгоритми. Зокрема, значного розповсюдження набули як вітчизняні, так і перекладні колективні біографії та книжки-картинки. Водночас добір персоналій та їх позиціонування все ще залишається традиційним (зумовлюється успішністю, першістю жінки, а не її незалежною позицією в «чоловічому світі»), наголошуються не загальнолюдські, а «суто жіночі» переваги особистості, вартісність жінки «встановлюється» порівнянням із «видатними» чоловіками чи її впливом на них тощо).

У подальшому цікавим бачиться дослідження змін біографічного нарративу, орієнтованого на користувача-дитину, на прикладі низки окремих персоналій. Скажімо, такими можуть бути постаті княгині Ольги, Анни Ярославни, Роксолани, Марусі Чурай, М. Заньковецької, С. Крушельницької, Лесі Українки, Н. Кобринської, М. Приймаченко, К. Білокур та інших, котрі широко представлені в дитячому читанні від 1991 р. і частково відображені в дитячих виданнях попередніх десятиріч.

1. Лучкина О. «Искры божьи»: отбор биографий в реестр для детского чтения (на материале педагогической критики детской литературы) / Ольга Лучкина // Вестник Ленинград. гос. ун-та им. А. С. Пушкина. – СПб., 2018. – Вып. 2. – С. 141–152.
2. Марченко Н. П. Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографіці для дітей / Н. П. Марченко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Київ, 2011. – Вип. 8. – С. 149–174.
3. Самойленко В. Тенденції вживання фемінітивів у сучасних літературних творах для дітей (на матеріалі збірки «Це зробила вона») / В. Самойленко // Наук. записки [Центральноукр. держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка]. Серія: Філологічні науки. – Кропивницький, 2019. – Вип. 175. – С. 630–634.
4. Bird E. History has its eyes on her. Biographies of women are a hot trend in children's publishing / Elizabeth Bird // School Library Journal. – 2018, January 20. – Access mode: <https://www.slj.com/?detailStory=history-eyes-biographies-women-hot-trend-childrens-publishing> – Title from screen.
5. Crisp T. The all-heterosexual world of children's nonfiction: A critical content analysis of LGBTQ identities in Orbit Pictus Award books, 1990–2017 / T. Crisp, R. P. Gardner, M. Almeida // Children's Literature in Education. – 2018. – № 49. – P. 246–263. <https://doi.org/10.1007/s10583-017-9319-5>
6. Lukenbill W. B. Biography in the lives of youth: Culture, society, and information / W. B. Lukenbill. – Westport : Libraries Unlimited, 2006. – 276 p.
7. Rosenberg M. R. Collective Biographies of Women Written for Children: A Project to Create a Selection Tool and Annotated Bibliography : A Master's Paper for the Master of Science in Library Science degree / Mara R. Rosenberg ; advisor: Casey Rawson ; the University of North Carolina. – Chapel Hill, 2019. – 46 p. – Access mode: <https://core.ac.uk/download/pdf/210610202.pdf>
8. Yakovlyeva V. Children's Agency in Remembering: An Intergenerational Approach to Social Memory / Vita Yakovlyeva // Bringing Children Back into the Family: Relationality, Connectedness and Home (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 27). Bingley, UK: Emerald Publishing Limited, 2020. – P. 57–71. <https://doi.org/10.1108/S1537-466120200000027005>

REFERENCES

1. Luchkina, O. (2018). "Iskry bozhi": otbor biografii v reestr dlia detskogo chteniia (na materiale pedagogicheskoi kritiki detskoi literatury) ["Sparks of God": selection of biographies for children's reading (based on pedagogical criticism of children's literature)]. *Vestnik Leningrad. Gos. Un-ta im. A. S. Pushkina*, 2, 141-152. [In Russian].

2. Marchenko, N. (2011). Sotsiokulturni stereotypy v novitnii ukrainiskii biohrafitsi dlia ditei [Sociocultural stereotypes in the latest Ukrainian biography for children]. *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 8, 149-174. [In Ukrainian].
3. Samoilenko, V. (2019). *Tendentsii vzhyvannia feminityviv u suchasnykh literaturnykh tvorakh dlia ditei (na materialy zbirky "Tse zrobyla vona")* [Trends in the use of femininities in modern literary works for children (based on the collection "She did it")]. *Naukovi Zapysky Tsentralnoukr. Derzh. Ped. Un-tu im. V. Vynnychenka. Serii: Filolohichni Nauky*, 175, 630-634. [In Ukrainian].
4. Bird, E. (2018, January 20). History has its eyes on her. Biographies of women are a hot trend in children's publishing. *School Library Journal*. Retrieved from <https://www.slj.com/?detailStory=history-eyes-biographies-women-hot-trend-childrens-publishing> [In English].
5. Crisp, T., Gardner, R. P., & Almeida, M. (2018). The all-heterosexual world of children's nonfiction: A critical content analysis of LGBTQ identities in Orbit Pictus Award books, 1990–2017. *Children's Literature in Education*, 49, 246-263. <https://doi.org/10.1007/s10583-017-9319-5> [In English].
6. Lukenbill, W. B. (2006). *Biography in the lives of youth: Culture, society, and information*. Westport, CT: Libraries Unlimited. [In English].
7. Rosenberg, M. R. (2019). *Collective Biographies of Women Written for Children: A Project to Create a Selection Tool and Annotated Bibliography*. (A Master's Paper for the M.S. in L.S. degree. Advisor: Casey Rawson). The University of North Carolina, Chapel Hill, NC. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/210610202.pdf> [In English].
8. Yakovlyeva, V. (2020). Children's Agency in Remembering: An Intergenerational Approach to Social Memory. In S. Frankel, & S. McNamee (Eds.). *Bringing Children Back into the Family: Relationality, Connectedness and Home (Sociological Studies of Children and Youth, Vol. 27)* (pp. 57-71). Bingley, UK: Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S1537-466120200000027005> [In English].

Стаття надійшла 16.10.2020 р.

Nataliia MARCHENKO, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate, Institute of Biographical Research, VNLU (Kyiv, Ukraine).

The discourse of women's destiny in the modern Ukrainian biographical book for children and youth.

Ukrainian biographical publications for children and adolescents of 1991–2020, which represent the discourse of women's destiny, are analyzed. It is stated that gender identity is one of the key to the formation of personality, and biographical publications for children and youth, covering gender issues, are crucial for the formation of the collective memory of the community.

It has been proven that the sharp increase in biographical publications for children and young people about women in the Ukrainian book market in recent years is due to the latest trends in inclusiveness, not just feminist ideas.

It was found that the discourse of women's biography in children's reading in Ukraine is developing in accordance with Western European trends, largely imitating and repeating the narratives and algorithms developed there.

The analysis of a number of biographical series and collective collections for children and youth ("Zhyttia vydatnykh ditei", "12 baliv", "Apriori – ditiam", "Syla divchat: malenki istorii velykykh vchynkiv", "Tse zrobyla vona"), as well as documentary stories Nelli Topaska and biographical tales Yevhen Bilousov), of different years of the publication showed that the selection of individuals and their positioning still remain traditional. The choice of a person for a biographical story is determined by a woman's success, leadership in a certain field of activity, and not by her independent position or ability to defend her position in the "male world". The emphasis is not on universal, but on "purely feminine" virtues of personality. Achievement, the "value" of a woman is "established" by comparing her with the "great" men who influenced her upbringing, formation, worked in the same field and so on.

Key words: biographical publications for children and youth, book for children and youth, biography, biography of women, gender studies.